

Niels Ole Finnemann

Kritiske bemærkninger til Erik M. Christensens erkendelsesforsøg

Den følgende artikel er udarbejdet som uofficiel opposition ved Erik M. Christensens disputatsforsvar d. 28. 1. 1972*.

Selvfølgelig var der ikke lejlighed til at fremlægge hele manuskriptet, som derfor sporadisk og delvis under indflydelse af andres opposition blev forkortet under handlingen. Denne forkortelse skete dels frivilligt og dels ved dekanens afbrydelse. Nogle af disse forkortelser er opretholdt, andre ikke. Derudover er der foretaget enkelte klarificerende korrektioner.

Egentlig omarbejdelse har ikke fundet sted. I noterne har jeg i begrænset omfang suppleret og kommenteret artiklen.

Erik M. Christensens disputats er et nyt klart og utvetydigt eksempel på selve disputatsinstitutionens absurditet. Hermed mener jeg ikke at disputatsen selv er kritiseret, men at en kritik af disputatsen ikke kan finde sted under de institutionelle rammer, der er overleveret os.

Paradoksalt nok træder dette problem frem, fordi Erik M. Christensens disputats i en for de litterære fag næsten ukendt grad forsøger at gennemarbejde en teoretisk konception. Først da, først når den litterære forskning søger konsistens, afslører den virkelig de institutionelle rammers umulighed.

Det hører til almindelighederne, at de litteraturvidenskabelige disputatser arbejder med halve og kvarte teoretiske konceptioner, og at opmærksomheden er samlet om andre momenter. Derfor fremtræder mange disputatsforsvar med en vis mening; den mening, der består i, at man kan fremføre detailkritik, opsummere så mange detaljer tiden nu giver plads til.

En sådan kritik er også blevet forsøgt i dag. Det giver det hele en videnskabelig legitimation, netop fordi de teoretiske problemer efterlades.

Når jeg ikke desto mindre optræder i denne anledning skyldes det, at jeg har fundet muligheder for at manifestere absurditeten konkret; at jeg har fundet det muligt, at pege på de punkter, hvor diskussionen skulle begynde, men hvor den i dag nødvendigvis må holde op.

* Erik M. Christensen: *Verifikationsproblemet ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse*, Odense University Press, 1971.

Fremgangsmåden vil være en præsentation af synspunktet og en nødtørftig sandsynliggørelse heraf. Derfor kan det komme til at lyde som om kritikken er detailkritik. I så fald hører man imidlertid forkert.

Erik M. Christensens disputats kan karakteriseres med en række emblematiske bestemmelser, som 'subjektivistisk'/'pragmatisk' med modtendenser, som er indordnet heri. Disse modtendenser søger 'intersubjektivismen', d.v.s. objektivisering i en bestemt forstand. Et hovedproblem i denne subjektivismen er subjektet selv. Mens EMC konsekvent fastholder erkendelsens subjektivitet, søger han bestandig at reducere subjektiviteten.

Han gør det igennem intersubjektivitetsbegrebet. Denne reduktionsproces må kritiseres i to henseender. På den ene side fordi reduktionen søger at undertrykke subjektet selv – søger at reducere subjektiviteten, som dog var det aprioriske udgangspunkt, hvorfor det ikke skal reduceres men tværtimod tænkes med i erkendelsesteorien i sin fulde funktion og bestemmelse.

På den anden side må reduktionismen kritiseres fordi intersubjektivitetsbegrebet i virkeligheden intet andet er, end begreb for tilfældigheden.

Teknikken består i – når et problem viser sig uløseligt – at søge tilbage til det subjektive moment, der hidtil søgtes reduceret, og så bringe overtalelsens princip frem som intersubjektiv kontrol. I sin konsekvens er dette en sen nattetimes fortrolige hyggesnak, hvor forbrødringen slår igennem, der her anlægges som kriterium for den intersubjektive verifikation.

Det interessante ved denne forbrødring er, at den ikke blot gælder for sig selv og situationen, men som princip, som intersubjektiv transportabilitet som sådan, som sandhed.

Ganske vist overskrider EMC hermed det traditionelle idealistiske sandhedsbegreb, der forestiller sig en sandhed, der eksisterer uden for historien, – forud for denne, over denne og efter denne. Sandheden er historisk, så sandt som forbrødringen finder sted i en bestemt situation. Men det er kun det erkendende subjekts historie. Det er ikke den virkelige historie. EMC ender derfor i den samme fejl, teoretisk set. I stedet for den eviggyldne sandhed får man den teoretiske tilfældighed i al evighed. Og et subjekt, der nærmer sig sandheden – desværre med nogen forsinkelse "Videnskab vil have sin tid" (disp. p. 64) som det hedder.

Nu foregår der hos EMC alt andet end en betingelsesløs overgivelse til tilfældigheden. Hans arbejde er *en* stor bestræbelse på at bringe det (for EMC) hidtil ukendte på begreb. Teorien for denne aktivitet indeholder imidlertid selv projektets umulighed. Jeg rejser altså den påstand, at de uløste spørgsmål hos EMC, – og han vedkender sig, der er mange, – i alt væsentligt må forstås som produkter af teorien selv og ikke af den virkelighed, teorien handler om. Jeg påstår ikke at besidde nogen definitiv erkendelsesteori, der kan besvare de spørgsmål EMC nødvendigvis må rejse

om sandheden. Men derimod, at den form disse spørgsmål stilles i og deraf de svar, der søges, med nødvendighed i følge EMCs teori vil forblive utilstrækkelige og inadækvate for erkendelsen af den universitære praksis, EMC søger teoretisk fundering af.

Jeg har antydnet, hvordan dette gør sig gældende omkring sandhedsbegrebet, hvordan den idealistiske konception erstattedes af tilfældighedens princip, mens den videnskabelige praksis fortsat stillede sig det mål idealismen selv måtte afstå fra at løse: erkendelsen af "sandhed" som sådan.

Jeg antydede videre, hvordan hele problemformuleringen hos EMC søgte at løse "sandheds"problematikken ved at centrere om subjektiviteten (erkendelsen) og derved fremtvinge intersubjektivitetsbegrebet, som korrelat, — og endelig hvordan dette korrelat principielt altid måtte begrænse sig til de tilfældigvis formulerede modsætninger, — til subjektive, bevidstheds-mæssige modsætninger.

Man kan gå et par skridt videre. For det første fordi EMC som alternativ til den absolutte idealisme kun ser subjektivisme; for det andet ved at opholde sig lidt ved intersubjektivitetsbegrebet. Det hviler på den gensidige anerkendelse — forbrødringen kaldte jeg det før. Hvordan løses det i praksis?

Her viser EMCs pragmatisme sig. Det løses i praksis ved at diskutere med de formulerede modholdninger og — så konsistent som muligt — at afdække modholdningerne og føre dem tilbage til 'suppleringsbase'-forskelle. Altså ved at gøre den akademiske polemik lidt mere systematisk. En bedre videnskabelig "teknologi" til den samme videnskab.

Det siger i parantes noget andet om EMCs arbejde. Nemlig, at han så at sige blot forsøger at formulere den herskende praksis teoretisk (cf. disp. p. 84 og 87). Selv om fremstillingen går den anden vej, er dette dens virkelige bevægelse.

Imidlertid. Betragter vi intersubjektiviteten teoretisk og udelukker vi for en stund den herskende praksis, hvad kan vi da udlede om dette principets metoder?

For at opnå 'intersubjektiv transportabilitet' skal der opnås tilslutning. Hvordan opnår man tilslutning hos EMC, hvordan fælder man "demokratiske" domme, som man også kunne sige.

To veje er i hvert fald mulige. Den ene fastholder tilslutningens kvantitative moment, den anden et abstrakt kvalitativt. EMC udtrykker sig imidlertid ikke om denne afvejning. Der er en ganske påfaldende tavshed her i disputatsen.

I praksis foretrækker EMC den abstrakt kvalitative. Den analytiske diskussion mellem "ligebyrdige". Det vil altså sige, at han foretrækker åndsaristokratiske afgørelser uden at gøre sig åndsaristokratiets sociale væren bevidst. Uden at medtænke dette åndsaristokrati selv, men netop

tænke det i en abstrakt almen kategori, som en sum af subjekter slet og ret. Alle de specifikke sociale bestemmelser af disse subjekter er ubemærket. I denne forstand viser intersubjektivitetsbegrebet, at EMCs subjektbegreb er historieløst, det er en formallogisk abstraktion fra den historie, hvori individet erkender og udtrykker sig, den virkelighed, hvori det faktisk handler.

Men som sagt: denne løsning er pragmatisk, ureflekteret. EMC kunne lige så godt have valgt den kvantitative metode. Det ville være i fuld overensstemmelse med intersubjektivitetsbegrebet, at afgøre meningsanalysens gyldighed ved en folkeafstemning: er denne disputats sand eller falsk?!

Jeg mener: det er i fuld overensstemmelse med EMCs teori, at bringe disputatsen til folkeafstemning, men jeg mener naturligvis også, at dette er en alvorlig kritik af EMCs teori. Jeg skal altså undlade at søge EMCs teori falsificeret gennem praksis på denne teori.

Af nogle vil det muligvis blive opfattet som en ekstra kvalifikation ved EMCs teori, at den er i så nøje overensstemmelse med det borgerlige samfunds almindelige teorier om, hvordan man løser modsætninger. Adskillige burde, hvis man ville opdyrke den immanente konsistens i det mindste glæde sig over dette værk.

Under alle omstændigheder er denne konsekvens i EMCs teori det logiske resultat af et andet forhold: EMCs erkendelsesteori er en politisk teori. Det er en teori om virkeligheden, herunder subjektet, der afgiver direktiver for den sociale organisation af bestemte fænomener, konkret for den litteraturvidenskabelige produktion af litterære sandheder. Men som teori netop formuleret alment, d.v.s. med direktiver af almen gyldighed.

Om denne politiske teori er der da at sige, at den er uafvidende om sine egne implikationer, fordi den er uafvidende om sine egne begreber. Konkret har jeg rejst problemet omkring subjektbegrebet. Og det fremgik heraf – som antydning – at subjektbegrebet samtidig var aftryk af en uhistorisk begriben af historiske fænomener. Med andre ord, at også historieteorien hos EMC er problematisk. Man kan ikke sige ureflekteret, eftersom EMC diskuterer historie. Han gør det imidlertid under den fortrængning, at historien er et udvendigt forhold overfor subjektet. Dette skal jeg vende tilbage til senere.

Her skal jeg trække et andet perspektiv op, som er indholdt men ikke selvstændiggjort i det foregående:

Når lovmæssigheder, og derom handler videnskaben jo, søges analyseret ud fra et 'sandheds'begreb, der er absolut, og altså ikke udtryk for en historisk begrænset virkelighed (og hos EMC er alt historisk begrænset placeret i intersubjektivitetsbegrebet som nærmer sig men er forskellig fra sandheden), så bliver teorien subjektivistisk, fordi det erkendende subjekt søger at reducere sig selv i samme omfang målet er den absolutte, af det

erkendende og handlende subjekt uafhængige sandhed. Fortrængningen er samtidig en fortrængning af, at erkendelsen opstår i historisk begrænsning, selv er begrænset af den historiske virkelighed.

Erkendelsens historiske grænser er ikke et simpelt problem, det er snarere det erkendelsesteoretiske grundlag, hvis fortælle hos EMC¹⁾ er hans egentlige problem.

Jeg skal supplere med nogle antydninger af begrebsproblematikken i forhold til andre grundbegreber hos EMC.

Forinden skal jeg dog præcisere, at jeg i det foregående har set bort fra en række ledsagebemærkninger hos EMC, som i forskelligt omfang vil tage højde for de problemer, jeg her rejser.

Jeg kan for tydelighedens, men jo ikke argumentets, skyld indlede kritikken af disse forbehold med, at jeg ikke finder, de udfylder eller afviser den kritik, jeg søger at skitsere.

I forbindelse med en kommentar til Poul Borums anmeldelse rejser EMC selv 'vilkårlighedsproblemet'. Konkret som et problem om forholdet mellem suppleringsbasis og tekst for specielt komplicerede emneverdener.

Det forekommer at være en meningsfuld selvanfægtelse. Med det altomfattende emnebegreb (altomfattende som begreb for, hvad der kan træde frem i bevidstheden) gives der netop ikke mulighed for teoretisk at specificere relationen mellem en fremtrædelse og emne. Dermed indsmugles en vilkårlighed — fra gang til gang — løsninger af teoretiske problemer. Denne vilkårlighed bliver samlet i 'dialogen' som abstrakt begreb.

Dialogen, eller den "kvalificerede" diskussion bliver problemløsningens teori og ikke blot en teknik. Anbragt i erkendelsesteoriens centrum bliver det altså i virkeligheden erkendelsesteoriens negation. Her findes den idealistiske rod hos EMC. En praktisk foranstaltning absoluteres til teori, hvor dens plads i teorien ligger i erkendelsen af dens historiske grænser, i videre forstand i erkendelsens historiske grænser.

Jeg påstår her, at denne forskel mellem EMC og undertegnede er en politisk forskel, at den med andre ord ikke vil blive løst ved overtalelse, og at dens beståen (som EMC vil hævde alene teoretisk giver anledning til fastholdelse af subjektiviteten, og således mener at en modsætningen er tilfredsstillende forklaret, når man er enige om uenigheden)²⁾ som politisk forskel ikke kan forklares tilstrækkeligt, fordi den som politisk forskel henter sin begrundelse i de sociale forhold, hvorom politikken drejer sig.

Modsætningen — som politisk modsætning — løses overhovedet ikke ved at blive bevidst, ved at blive udtrykt, men ved forandring af de sociale forhold, der begrunder den politiske forskel.

Jeg skal her undlade, at uddybe de sociale og politiske modsætningsforhold. Situationen gør det omsonst. Hvad jeg her imidlertid argumenterer for, er ikke, som nogen kunne finde det morsomt at mene, at der består et simpelt kausalforhold mellem socioøkonomiske og bevidsthedsmæssige

forhold, men at der hos EMC selv består en forbindelse mellem socioøkonomiske forhold og erkendelsesteorien, som ikke er omfattet af denne.

Jeg skal tydeliggøre dette ved at fremdrage EMCs egne metaforbeskrivelser vel vidende, at et sådant eksempel måske kun virker fordi hans analogi er falsk.

Om forholdet mellem teori og praksis hedder det i kapitel 5, indledningsvis, at det er at sammenligne med forholdet mellem et landkort og et landskab. Teoriens nødvendighed, dens stadige om- og nyformulering følger af, at landskabet ændrer sig og af at individet skal handle i dette landskab.

Hvilken praksis giver dette da anledning til?

Jeg skal nævne et par muligheder. Den ene, at teorien søger at indeholde de udviklingslove, der virker i landskabet, søger bestemmelse af landskabet i dets dynamiske moment, heroverfor, men ikke nødvendigvis som antagonistisk modsætning, står den registrerende landskabsiagttagelse, der, gennem opmålinger fra tid til anden, passivt genspejler forandringer i landskabet.

Min opfattelse er ikke, at man skal vælge den ene eller anden, men at man skal forbinde begge – og dette er *det* erkendelsesteoretiske problem – mens EMC i praksis og i teorien har valgt den sidste. Jeg mener også, at analogien er gyldig i dette bestemte tilfælde; at det, der finder sted hos EMC netop er reproduktionen af en i et givet øjeblik foreliggende tilstand (endda blot en bevidsthedstilstand). At teorien handler om et sådant isoleret øjeblik, og at den praksis, der kan udledes deraf netop derfor – og altså ikke af nødvendighed i øvrigt – bliver intersubjektivitetskontrollen.

For hvad der gælder landskabet gælder ikke mindre åndslivet, der især er underlagt den menneskelige bevidsthed som dynamisk moment. Uanset hvordan denne dynamik finder sted, vil det føre til fejlslutninger, at udelukke bevidstheden, subjektet fra teorien, eller at reducere dens plads til det sted, hvor der eventuelt kan indtræde en harmonisering, hypotetisk, af bevidsthedsmæssige modsætninger.

Banalt kunne det formuleres i tesen at EMC repræsenterer en tradition der tænker virkeligheden i harmoniske begreber, skønt virkeligheden selv bevæger sig i kontradiktoriske modsætninger, at bevægelsen netop er produkt heraf, og at erkendelsesteorien derfor må indeholde modsætningerne før den harmoniserer noget som helst.

Under alle omstændigheder foretager EMC en bevægelse, der fikserer sig på enhedslige træk, og under alle omstændigheder optræder modsigelser og modsætninger ikke som andet end perifer træk i erkendelsesteorien selv. Det er dens mål at opstille en teori, der opsummerer alle modsætninger, søger at indordne dem i herskende praksis ved at angive en pragmatisk "løsning" af hvordan modsætningerne kan tydeliggøres. I et tilpas akademisk forum.

Imidlertid er disse kun til stede som abstrakt problem. Løsningen tager derfor ikke udgangspunkt i modsætningernes egen karakter. Således antydede jeg at valget mellem kvalitativ versus kvantitativ afgørelse af intersubjektiv gyldighed (hvem afgør hvordan) (folkeafstemning eller åndsaristokrati) ikke er udledt af noget, men derimod efterladt i et teoretisk tomrum.

Kan EMC eksempelvis besvare spørgsmålet om etablering af den intersubjektive basis teoretisk??? (Hvem skal afgøre hvordan)!

Vil han kunne andet end henvise til den herskende tradition, d.v.s. til de for tiden ansatte erhvervslitterater?

Næppe, fordi intersubjektivitetsbegrebet var et pragmatisk begreb, der vips dukkede op, da idealismens sandhedsbegreb blev trykket ned. På dette grundlag opstår en registrerende forskningsaktivitet, der overalt fører subjektet i dobbelt bogholderi. På den ene side som det aprioriske fundament for erkendelsen, på den anden som udelukket moment i det, der erkendes. Det historiske subjekt, det dynamiske moment ses her kun som iagttager, fordi den iagttagende selv trækker sig tilbage til doktorpodiet, fra deltagelsen, og ikke blot gør det på egne vegne, men tværtimod gør det på den samlede menneskeheds vegne, udtrykt i en erkendelsesteori, der afstår fra at omfatte de iboende udviklingstendenser, de iboende modsætninger som virkende kræfter.

I det ovenfor omtalte afsnit om forholdet mellem teori og praksis (p. 86ff) forsøger EMC at placere ideologikritikken indenfor det erkendelses-teoretiske system.

Begrebet om suppleringsbasis anvendes her på en kvalitativt forskellig måde fra den tidligere givne udvikling. Dette vil EMC nødvendigvis benægte.

Jeg påstår imidlertid, der består en sådan forskel, at den ligefrem er nødvendig for at omfatte den praksis, der søges omfattet. Og jeg påstår videre, at selve suppleringsbegrebet dermed sprænges og åbner for en hos EMC ubehandlet erkendelsesteoretisk problemstilling.

Igen er det et problem, at det pågældende afsnit om ideologikritikken kun er en aftegning af et hypotetisk perspektiv.

Ved at opfatte ideologikritikken som forpligtiget på en suppleringsbasis, og altså oprette et skel mellem den litterære tekst og det grundlag den læses på, mister EMC et afgørende perspektiv. Nemlig at suppleringsbasis pludselig må være et totalitetsbegreb! Og at det selv indeholder den litterære tekst, selv afstikker dens grænser. For dette er netop pointen i ideologikritikken, for så vidt denne er andet end abstrakt kritik af bestemte ideer, – for så vidt, den medtænker historiciteten som erkendelsesgrænse. Eller modsat, for så vidt den litterære tekst forklares som et historisk-logisk udtryk for bevidsthed indenfor en specifik samfundsmæssig totalitet.

Men det problem der melder sig her er et andet. Det er problemet om ideers, begrebers egen historiske status. Det er problemet om logikkens status i forhold til historien. Hvordan dannes et begreb? Under hvilke betingelser kan bestemte ideologier være fremherskende, under hvilke betingelser kan en litterær tradition være det? og kan EMCs tanker overhovedet blive det? –

På en anden led fremtræder problemstillingen i EMCs totalitetsbegreb, for også et sådant er manifest i disputatsen. Helhedsfortolkning hedder det, og refererer til den tekstlige helhed i overensstemmelse med nykritikkens begreb, teksten er i forhold til dele i teksten en helhed. Men når EMC sidestiller Holbergs bemærkning om at læse en bog tilende, førend den kommenteres, med Schleiermachers konstatering af, at "Jedes verstehen des Einzelnen ist bedingt durch ein Verstehen des Ganzen" (disp. p. 85), at altså enhver forståelse af et enkeltmoment er betinget af en helhedsforståelse, så vil jeg formode, uden selv at have studeret Schleiermacher, at totalitetsbegrebet her har en ganske anden status end hos Holberg, hvor en konkret genstand selv er en helhed.

I det mindste ville det gælde om citatet hentes fra Hegel, hos hvem det næsten ordret kan findes f.eks. i åndens fænomenologi, i radikaliseret form "nur dass Ganze hat eigentliche Wirklichkeit" og på netop dette punkt er der overensstemmelse mellem ikke blot Hegel og Marx, men overraskende måske for moderne positivister også hos Comte. Holberg og EMC hører imidlertid ikke til i dette selskab.

Alligevel er det en meget abstrakt enighed, der straks må ophæves i de modsætninger, der består, men her drejer det sig om at problematisere helhedsbegrebet, rettere at påpege, at det hos EMC ikke fremtræder som et bearbejdet begreb. Helhed er en uproblematisk kategori, hvilket kun kan tænkes i en erkendelsesteori, der unddrager sig de dynamiske momenter, der forbinder enkeltdele. Medtænkes disse momenter i teorien, må også totalitetsbegrebet formuleres.

Ellers tildeles begrebet en egeneksistens, uden for den historiske virkelighed, og historien selv bliver en samling kendsgerninger, der kan udskilles i en række isolerede enkeltaspekter. EMC selv fremdrager sprog, realia, tekstens genesis, forfatteren, forfatterskabet, genren, perioden – netop som sideordnede momenter, der skulle kunne udgøre suppleringsbaser, der adderet kan danne totaliteten. Det er som at analysere varen i den kapitalistiske økonomi ved at analysere et bestemt antal genstande, der er blevet solgt.

Ikke nødvendigvis sådan at EMC ikke kan opbygge strukturer af disse forskellige basers gensidige relationer, men netop sådan, at disse ikke er modsvaret i erkendelsesteorien.

Også i denne forstand er disputatsen et massivt udtryk for den herskende tilstand i litteraturforskerbranchen. Det systematiske udtryk for det teoretiske og praktiske anarki, der skal se ud som orden.

Som sådan er harmoniseringstendensen at forstå. En tendens, der nogenlunde konsekvent træder frem i afslutningen af de enkelte afsnit.

Jeg har tidligere været inde på, at der forelå en eviggørelsesbestræbelse. Også dette må tilføjes en bemærkning om den relativisering EMC foretager. Sandheden er subjektiv og momentan. Det er begreb for, at der ikke efter subjektets opfattelse foreligger nogen relevant kritik af subjektets opfattelse der, bevares — skal være ekspliciteret. Også heri viser modsætningen sig. På den ene side den stædige fastholdelse af "sandhedsbegrebet" på den anden side den radikale "subjektivisme", den radikale tilfældighedsdyrkelse, der er reaktionen på den idealistiske sandhedsopfattelse, men befinder sig på samme niveau, det vil sige endegyldigt bestemt af denne som modsætning. Positionerne er komplementære, deres problemer derfor de samme.

På trods af, at EMCs disputats må opfattes som en bestræbelse på forøgelse af den teoretiske bevidsthed, må den også historisk opfattes som "gesunkenes Kulturgut". Det første gælder specielt i forhold til den danske litteraturvidenskabelige verden, det andet i forhold til erkendelsesteoriens historie.

Begreber som erfaringssandhed og bestemmelsesgyldighed ser ud til at være subjektiverede udtryk for historicitet og logik. Det er så at sige delbegreber for disse, hvor netop individet begrænser sig selv fra at medtænke subjektet, og lader det stå uden for som iagttager, der kun kan iagttage verden set fra sig selv. Det er historicitet som den foreligger i et enkeltindvids bevidsthed og det er logik, som den foreligger anvendt i centralperspektivisk virkelighedskonception. Deraf vokser de begrænsninger, jeg har søgt at markere, som EMC vil mene er indeholdt i de meget abstrakte kategorier som "emne" "suppleringsbaser" osv.

Det er betegnende for EMCs indbefatning af hel- og halvmarxistiske traditioner, som han opfatter som repræsentanter for særlige suppleringsbaser, at han kun på meget abstrakt-hypotetisk niveau kan forholde sig til den grundproblematik omkring totalitetsbegrebet, han selv er ureflekteret overfor. Det hedder således

Det synes indlysende, at når suppleringsbaser tillægges absolut gyldighed indenfor en undersøgt periode — og det er essensen af Foucaults *épistémé* — reduceres bevidstheden om at suppleringsbaser står i et kompliceret afhængighedsforhold til vores enkeltanalyser, og i stedet for en anskuelse af suppleringsbaserne som etableret af os og i foreløbighed får man da let at gøre med en hypotasering, hvori suppleringsbaser lever et i grunden uforklarligt egetliv". (disp. p. 94).

Her fremtræder som objektivt udsagn at suppleringsbaser står i et kompliceret afhængighedsforhold til vores enkeltanalyser, skønt netop denne konstatering tilsidesætter den marxistiske erkendelsesteori, der

intetsteds har tildelt nogen enkeltfænomen overordnet plads i nogen totalitet, men tværtimod arbejder ud fra dialektikken mellem dele og mellem del og helhed – på en i øvrigt ganske kompliceret, men ikke uformuleret måde! Hvad der for EMC ser ud til at være hypostasering er teoretisk gennemarbejdet. Men her som andre steder abstraherer EMC det specifikke forhold, den specifikke erkendelsesteori og han ikke blot omtaler, men forvrænger den ind i sin egen. Det "uforklarlige egetliv", suppleringsbasen "lever" er EMCs formulering af at enkeltfænomenerne må forstås i forhold til den samfundsmæssige helhed, ikke ved at denne er summen af enkeltfænomener, men ved at være kvalitativt overordnet summen! Lidt fattigt, kan man sige. Det uforklarlige egetliv har hos Marx en ganske omfattende forklaring. Det er den forklaring, der blandt andet kan læses om kapitalen og dens begreb i en bog af samme navn.

Netop med kapitalen, netop under den kapitalistiske produktionsmåde forsvinder det menneskelige subjekts kontrol og beherskelse af udviklingen samtidig med, at dens teknologiske muligheder øges i hidtil ukendt grad³). Kapitalen selv er en processuerende substans, der reproducerer sig selv ved at indordne den menneskelige arbejdskraft under sine lovmæssigheder. Netop her sætter totaliteten sig igennem som andet end summen af delene.

Således bliver grundbetingelsen for inddragelsen og kritikken af den marxistiske forskning i EMCs teorim at EMC ikke selv er bekendt med den marxistiske erkendelsesteori.

Derfor bliver totalitetsbegrebet betegnet som "hypostasering af et uforklarligt egetliv". Hvor pseudobjektiviteten – som EMC taler om – befinder sig, bliver vi nok ikke enige om i dag.

Det er dog et påfaldende træk, at EMC, der alene kan tale om intersubjektivitet og fortrolig overtalelse – efter bestemte teknikker ganske vist – er i stand til at gøre sig færdig med marxistisk teori og praksis uden engang at følge hans egne spilleregler om afklaring "verifikation er i praksis en uafsluttelig proces" (p. 102) men her som i øvrigt flere steder må forudsætte en sådan definitiv afklaring, og gøre det uden indsigt i disse forudsætninger.

Og dog er det virkeligt på en anden måde. Hvis EMC verificerer ved folkeafstemning, eller blot indenfor de herskende kredse på universiteterne, ville han få ret. Borgerlig ret. Dette er det virkelighedsgrundlag, der består bag hans verifikations"teori". Men videnskabsteori bliver det nu ikke af den grund.

Vi har her fat i systemets immanente konsistens. Hvor problemerne ikke kan løses affholdes intersubjektive konferencer til vedtagelse af den øjeblikkelige sandhed. Men den åbning systemet indebærer gøres kun gældende når den fører til legitimering af teorien selv.

Hvor analysen er utilstrækkelig træder den pragmatiske vedtagelse i dens sted.

Det er både "indlysende" og "naturligt" som EMV skriver p. 94f om Foucault, der ikke kan opnå "overblik pr. åbenbaring".

Når man på en gang hævder et absolut videnskabsbegreb "det videnskabeligt uafviselige krav om principiel mulighed for verifikation" (p. 109) og samtidig anviser en praksis, der principielt ikke giver mulighed for verifikation som andet end bestemte (hos EMC ubestemte) menneskers vedtagelse befinder man sig i et spændingsfelt med spilleregler, der tillader hvad som helst. EMC vedtager, at det Marxske totalitetsbegreb er en hypostasering, en pseudoobjektivisme og finder det rigtigt ved at udvælge sig mennesker, med hvem han kan blive enige, som intersubjektiv kontrolinstans. Han afviser således kritik af subjektivismen som objektivt fejlagtig kritik, samtidig med at han fornægter objektivitet overhovedet.

Sagen kan forklares.

Men her kun afslutningsvis og antydningvis. (På dette tidspunkt havde dekanen i øvrigt allerede stået og pustet mig i nakken et stykke tid for at få talestrømmen til at holde op). Den absolutte sandhed, og dermed følgende objektivitet tilhører en idealistisk filosofi, der ikke længere hænger sammen. EMC erkender dette og tilslutter sig straks helt og totalt subjektivismen, *men opretholder idealismens fordringer og krav*. Videnskab defineret ved den principielle mulighed for verifikation er borgerlig spekulation. Ikke fordi falsifikation ikke har mening, men fordi den er knyttet til subjektet, altid er subjektiv, altid er en bevidsthedsmæssig konception eller vedtagelse af bestemte normer. Absoluterer man dette, d.v.s. gør man det til kriterium for videnskabelighed, ja så ender man hvor idealismen endte.

Alternativet er at fastholde subjektet selv som del af de samfundsmæssige processer, hvori det er handlende og erkendende subjekt. Heri indeholdes blandt andet at erkendelsen og verifikationen er instrumentel, er del af den menneskelige praksis og teori. Men som teori forbliver den subjektiv. Imidlertid er virkeligheden andet end teori. Virkeligheden er praksis, og praksis er objektiv. Vi lever faktisk i en historisk bestemt virkelighed. Vi kan være uenige om bestemmelserne og lovmæssigheder, men kun indtil de bliver sat igennem i praksis.

Virkeligheden er objektiv, den er imidlertid ikke statisk. Den kan ikke registreres udtømmende. Den må begribes processuelt som den er. Begreberne må selv begribes i deres udvikling som del af den samfundsmæssige udvikling.

Her begynder en erkendelsesteori, men ikke Erik M. Christensen.

(På dette sted pressede dekanen Bengt Algot Sørensen mig definitivt til at standse. Selvfølgelig. Han har jo bare til opgave at administrere institutionen. Det følgende udgør således hvad institutionen ikke tillod).

Med disse yderst fragmentariske bemærkninger tilsigter jeg ikke, at EMC skulle bryde sønderknust sammen, ej heller at have overbevist netop

denne forsamling. Dertil er den politiske tænkning hos EMC for nært forbundet med den politiske tænkning, der ligger bag institutionen.

Den pressede tid tjener heller ikke opklaringens sag. Det vil være uhyre nemt for en vordende doktorand at anvende betegnelsen uforståelig eller manifest⁴) som argument imod en student. Hvad der imidlertid har drevet mig, har været den politiske interesse i at manifestere nogle af de afsæt, der er for en kritik, for dog at bryde harmonien i praksis om det ikke skulle være lykkedes i teorien. Når EMC imidlertid bekender sig til et verifikationsbegreb, som sætter EMC i centrum og i videre forstand sætter det individuelle intellekt i centrum, så har han på forhånd antaget en position, der ikke lader sig anfægte indenfor denne institutions rammer. Han har dels kunnet tildeles den akademiske grad og er samtidig utilgængelig for en helhedskritik, institutionen tillader ikke dokumentationer og uddybninger. Heroverfor hævder jeg imidlertid, at EMCs teori ikke henter nogen sandhed overhovedet ved ikke at blive anfægtet. At EMCs teori måske kunne blive herskende, kunne vinde tilslutning på universitetet beviser ikke, at den ikke er modsigelsesfuld. Tværtimod. Den herskende teori i et modsætningsfyldt samfund er selv modsætningsfuld.

Overhovedet gælder, at EMCs teori kun kan være herskende (hvilket ikke er det samme som sand, men netop det materialistiske begreb, der ophæver begrebet om absolut sandhed) så længe den udtrykker de herskende modsætninger i en for en bestemt social gruppe adækvat form. Heri indgår at en påpegning af mulige inkonsekvenser og selvmodsigelser vil vanskeliggøre dens hersken, fordi ingen social gruppe betjener sig af livs- og erkendelsesanskuelser, der er åbenlyst modsigende for den selv.

Men det forklarer også, hvorfor en kritik vil have svært ved at sætte sig igennem, hvis denne kritik virkelig rammer en herskende ideologi eller teori. Den vil være ubehagelig.

Det endelige dødsstød til en adækvat modsætningsfyldt teori kommer imidlertid først når modsætningerne selv ophæves.

Således vil suppleringsbasebegrebet eksempelvis hvor alment og generelt EMC måtte opfatte det, alene besidde anvendelsesmuligheder overhovedet under forudsætning af et kreativt åndsliv, der betjener sig af *fortolkning*. Det vil sige et kreativt åndsliv, der selv er spaltet og arbejdsdelt, der har forfattere, musikere, kunstnere, publikum og *formidlere*.

At påstå dette som almenkyldigt til alle tider er blind idealisme. At undlade at medtænke dette i en erkendelsesteori er at absolutere en historisk begrænset erkendelse gennem fortrængning af denne historiske begrænsning.

Man kan finde, det er marginale bemærkninger. Det er min påstand – og den har betydelig udenlandsk suppleringsbasis, hvilket ikke er nogen verifikation, men en henvisning – at konsekvenserne er radikale og omfattende, registrerbare ned til de simpleste begreber.

Hermed må jeg lade det være.

I denne institution.

Subjektivisme og privat ejendomsret til produktionsmidlerne hører sammen. Således også deres afskaffelse.

Niels Ole Finnemann

Noter:

- 1) Når det isolerede abstraktum 'subjektet', gøres til erkendelsens instans så er det rigtigt i den forstand, at al erkendelse finder sted i subjekter. Men det er forkert af den grund at slutte, at erkendelsen derfor er begrænset til centralperspektivet, og i videre forstand at erkendelsens gyldighed alene eller især er et spørgsmål om et erkendende subjekts muligheder for at kontrollere sig selv.
Det erkendende subjekt er selv objekt ikke blot i erkendelsen men også i det erkendte. Allerede af den grund er subjekt-objekt dialektikken erkendelsesteoriens centrum.
Det hører med hertil, at historien ikke er begrænset til det erkendende subjekts historie, at den historiske erkendelse mister sin gyldighed i det omfang den konciperes med subjektets umiddelbare syn på verden som udgangspunkt. I erkendelsesteorien giver dette sig udslag i, at erkendelsen for at fremstille virkelighedens bevægelse (historien) må udtrykke den dialektiske bearbejdelse af historien som helhed, på grundlag af studiet af den konkrete historie.
- 2) Ved forsvaret var der ikke lejlighed til forsvar. Af flere grunde. EMC bemærkede dog, at han ikke mente jeg "var en acceptabel fremtrædelsesform for hans bog" når jeg hævdede, at han i sidste ende stillede sig tilfreds med, at være enig om uenigheden. Det hævder jeg nu alligevel. Ikke fordi jeg mener, EMC vil skrive eller sige noget sådant, men fordi han i praksis, altid vil være henvist til at standse afklaringen med erkendelsen af uenigheden i og med han afstår fra at søge den menneskelige tænkning placeret i sin samfundsmæssige væren, i og med han ikke forbinder konkrete og teoretiske uoverensstemmelser, politiske modsætninger med sociale og økonomiske. Alternativet til "meningsregistrering" er social praksis – i teorien udtrykt i dens lækethed til denne.
- 3) Med kapitalen bliver den historiske drivkraft selv helt samfundsmæssig, mens drivkraften til da bestod i modsætningen mellem samfund og natur. Kapitalen undertvinger naturen, men gør alligevel ikke mennesket selv til historisk subjekt.
- 4) Med – for EMC – skældsordet "manifest" afviste han tidligere under forsvaret Dines Johansens kritik. Betegnelsen var langt overdrevet. Samme argumentatoriske position indtog dr. phil. Egmont Christensen – man kan sine refleksler.